

<https://helda.helsinki.fi>

Uskonto vallanpitäjien tukena ja rajoittajana : Wahhabilaisuus ja kuningashuone Saudi--Arabiassa

Juusola, Hannu Matti Sakari

Gaudeamus

2019-03

Juusola , H M S 2019 , Uskonto vallanpitäjien tukena ja rajoittajana : Wahhabilaisuus ja kuningashuone Saudi--Arabiassa . julkaisussa H Pesonen , T Sakaranaho & S Paukkunen (toim) , Uskonto ja maailmanpolitiikka . , 7 , Gaudeamus , Helsinki , Sivut 149-169 .

<http://hdl.handle.net/10138/309892>

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

7

USKONTO VALLANPITÄJIEN TUKENA JA RAJOITTAJANA: WAHHABILAISUUS JA KUNINGASHUONE SAUDI-ARABIASSA

Hannu Juusola

Saudi-Arabia on monin tavoin erityinen valtio kansainvälisessä järjestelmässä, ja se on sitä myös Lähi-idässä. Saudi-Arabia on absoluuttinen monarkia, jossa hallitsevan Saudien suvun sisäiset valtataistelut ovat yleisiä. Erityisen maasta tekee myös uskonnon poikkeuksellisen asema valtion perusrakenteissa sekä sen vaikutus politiikassa. Niin ikään vallan oikeuttamisessa uskonnolla on huomattavasti tärkeämpi rooli kuin tyypillisissä moderneissa valtioissa. Saudi-Arabia lienee ainoa nykyvaltio, jonka syntyyn on olennaisesti liittynyt uskonnollisin perustein käyty sota, *jihad*.

Yhtäältä islam sitoo kuningashuonetta, mutta toisaalta se on edesauttanut maata hankkimaan itselleen kokoaan huomattavasti suuremman kansainvälisen painoarvon. Uskonnon ja öljyn avulla Saudi-Arabiasta on tullut alueellinen suurvalta ja merkittävä toimija kansainvälisessä politiikassa. Tässä luvussa käsittelen, miten uskontoa voidaan käyttää vallan oikeuttamiseen kotimaassa ja miten sillä voidaan oikeuttaa myös ulkopoliittikkaa. Toinen tärkeä tema on se, millä tavoin uskonto ja erityisesti uskonnollinen lakijärjestelmä voidaan liittää modernin valtion rakenteisiin. Saudi-Arabian kohdalla kiinnostavaa on lisäksi se, että se on paitsi käyttänyt uskontoa politiikan välineenä myös ollut itse uskonnollisten terroristijärjestöjen uhan kohteena.

Wahhabilaisuuden ja Saudi-suvun liitto

Koko valtiollisen historiansa ajan Saudi-Arabiaa on hallinnut yksi suku tai perhe, al Su'ud eli "Saudiens perhe". Vuonna 1932 Abd al-Aziz ibn Abd al-Rahman al Su'ud (1875–1953), joka lännessä tunnetaan yleensä nimellä Ibn Saud, julisti Saudi-Arabian kuningaskunnan perustetuksi, tähän päivään saakka hallitsijana on ollut joku hänen pojistaan. Nykyinen kuningas Salman (s. 1935) on maan perustajan pojista hallitsijana kuudes ja luultavasti viimeinen, sillä nyt perintöprinssinä on Ibn Saudin pojanpoika, prinssi Muhammad bin Salman (s. 1985). Saudi-Arabian historia ulottuu kuitenkin pidemmälle kuin 1930-luvulle.

Arabian niemimaalla syntyi 1700-luvulla yksi varhaisista Osmanien valtakunnan yhtenäisyyden kyseenalaistaneista liikkeistä, wahhabilaisuuden ja Saudiens suvun liitto. Uskonnolliseen oppineistoon kuulunut Muhammad ibn Abd al-Wahhab (1703–1792) alkoi syyttää muslimeja siitä, että he olivat harhautuneet islamia edeltäneeseen epäjumalanpalveluksen ja tietämättömyyden (*jahiliyya*) aikakauteen. Abd al-Wahhabin mukaan oli palattava palvomaan yksin Jumalaa ja luovuttava kaikista "innovaatioista" (*bid'a*) eli uudistuksista ja lisäyksistä, joita Muhammadin julistamaan alkuperäiseen islamiin oli sittemmin tehty. Kyse oli siis tyyppillisestä uskonnollisesta reformiliikkeestä, joita oli ollut paljon niin islamin kuin sen sisaruskontojen eli kristinuskon ja juutalaisuuden piirissä. Osmanioppineet torjuivat Abd al-Wahhabin tulkinnat harhaoppina.

Abd al-Wahhabin käsitys islamiin olennaisesti kuuluvasta monoteismista oli hyvin jyrkkä. Muslimi ei saanut asettaa mitään tai ketään Jumalan rinnalle (*širk*), esimerkiksi pyytää apua joltakin muulta. Se oli Abd al-Wahhabin mukaan epäjumalanpalvelusta, ja siksi hän tuomitsi ankarasti suufilaisuuteen kuuluvan pyhimysten palvonnan ja šiialaisten imaamien välittäjäaseman ihmisen ja Jumalan välillä. Nämä olivat tyyppisiä esimerkkejä alkuperäiseen islamiin tehdyistä lisäyksistä, joista tuli päästä eroon. Epäjumalanpalvelusta ilmensivät hänelle myös hautoihin liittyvät rakennelmat. Abd al-Wahhabille ehdottomasta monoteismista poikkeaminen merkitsi uskosta luopumista. Tällainen muslimi ei ole enää muslimi, ja mikäli hän ei tee parannusta, hänet tulee tappaa. Epäjumalanpalvojia ovat myös kaikki ne, jotka eivät pidä tällaista muslimia epäjumalanpalvelujana. Tämä sanoma asettaa siis jokaisen muslimin velvollisuudeksi taistelun epäjumalanpalvelusta vastaan.¹

Vuonna 1744 Muhammad ibn Abd al-Wahhab eli šeiikki Muhammad saapui Dir'iyyan keitaalle, joka sijaitsee nykyisen Riadin kaupungin reunamilla. Siellä valtaa piti klaani, josta tuli myöhemmin Saudien suku. Abd al-Wahhab ja Dir'iyyan emiiri Muhammad ibn Saud (k. 1765) solmivat liiton, jossa emiiri sitoutui tukemaan Abd al-Wahhabin sanoman levittämistä ja šeiikki puolestaan sitoutui antamaan siunauksensa klaanin vallalle.² Wahhabilaisuuden ja Saudien vallan kasvattaminen tulkittiin jihadiksi, vaikka sotaa käytiin toisia muslimeita vastaan. Vähitellen uudesta liitosta muodostui uhka myös Osmanien valtakunnalle, etenkin kun Saudit valloittivat vuosina 1803–1804 osmanien arvovallalle tärkeät Mekan ja Medinan pyhät kaupungit. Egyptin kuvernöörin Muhammad Alin joukot saivat taisteltua kaupungit takaisin kapinallisilta vasta lähes kymmenen vuotta myöhemmin. Lopulta vuonna 1818 Muhammad Alin pojan Ibrahim Pashan joukot valtasivat Dir'iyyan, ja emiiri vietiin teloitettavaksi Istanbuliin. Jäljelle jääneet Saudien ja šeiikin sukujen jälkeläiset karkotettiin Egyptiin. Wahhabi-kapina oli murskattu.

1800-luvun kuluessa muodostui uusi Saudien emiraatti, joka oli yksi niemimaan lukuisista valtakeskuksista. Saudi-Arabian kuningaskunta sai alkunsa, kun Ibn Saudin johtamat joukot valtasivat vuonna 1902 Riadin. Saudien hallitsema alue kasvoi nopeasti, mitä edesauttoi lopulta ensimmäisen maailmansodan jälkeen hajonneen Osmanien valtakunnan heikkous. Vuoteen 1925 mennessä Saudit hallitsivat suurin pirtein samaa aluetta kuin ensimmäisen laajentumisensa aikana 1700-luvulla. Erityisen tärkeää oli, että he onnistuivat tälläkin kertaa liittämään Mekan ja Medinan valta-piiriinsä. Vuonna 1927 britit ja Ibn Saud solmivat Jiddan sopimuksen, jolla britit tunnustivat Saudien vallan suuressa osassa Arabian niemimaata. Ibn Saud puolestaan sitoutui olemaan uhkaamatta brittien Persianlahdella sijaitsevia protektoraatteja, kuten Kuwaitia ja Qataria. Vuonna 1932 Ibn Saud julisti Saudi-Arabian kuningaskunnan syntyneeksi.³

Uskonnon ja politiikan liitto

Wahhabilaisessa poliittisessa ajattelussa korostuu uskonnon ja politiikan yhteys. Uskonto ja politiikka (tai ”hallinta”) liitetään toki monin tavoin toisiinsa kaikessa klassisessa islamilaisessa poliittisessä teoriassa, mutta eroja on paljon liittyen esimerkiksi hallitsijan valtaan sekä siihen, missä määrin ajan tuomat muutokset tulisi huomioida. Wahhabilaisuudessa

islam ymmärretään kaiken kattavaksi systeemiksi, joka sisältää uskonnon lisäksi poliittisen ja sosiaalisen mallin yhteisön järjestämiseksi. Viime kädessä hallintovalta kuuluu Jumalalle, jonka alamaisia muslimit ovat, ja muslimin tulee olla uskollinen ainoastaan profeetta Muhammadille ja Jumalalle. Niinpä kaikki modernit poliittiset ideologiat tulee torjua. Wahhabilaisuudessa kuitenkin kunnioitetaan ihmisen tahtoa ja tämän kykyä toimia Jumalan apulaisena maailman hallinnassa. Jumalan suvereniteetti ilmenee myös ihmisen toiminnassa. Jumalan apulaisia ovat erityisesti hallitsijat (*wulat umur*), joita muiden tulee totella, kunhan he noudattavat islamilaista lakia eli *šariaa*. Hallintaa tarvitaan juuri siksi, että *šaria* pysyisi voimassa. Tämä on koko wahhabilaisen poliittisen teorian ydin.

Varmistaakseen, että *šariaa* noudatetaan, hallitsijan täytyy konsultoida uskonnollista oppineistoa eli *ulamaa*, mikä asettaa siis rajat hallitsijan vallalle. Abd al-Wahhabin ajattelusta ei kuitenkaan löydy selvää ohjetta sille, miten tämän konsultaation tulisi tapahtua. Johtavan wahhabi-oppineen Abd al-Aziz ibn Bazin (1910–1999) mukaan ulaman tehtävänä on saada selville Jumalan tahto pyhien tekstien tulkin avulla, kun taas hallitsijoiden tehtävänä on tämän tahdon toteuttaminen. Joka tapauksessa muslimien tulee olla kuuliaisia sekä ulamalle että *umaralle* eli hallitsijoille. Modernissa wahhabi-teologiassa ei kuitenkaan ole tarkasti määritelty, mikä kuninkaan vallan piiriin kuuluu. Olennaista on, että hallitsijan ratkaisut eivät ole ristiriidassa uskonnollisen lain kanssa, eikä selvästi uskonnollisen lain vastaisia päätöksiä tule noudattaa. Uskonnollisen lain vastaisen määräyksen noudattaminen on wahhabilaisuuteen suuresti vaikuttaneen keskiaikaisen teologin Ibn Taymiyyan (1263–1328) mukaan epäjumalanpalvelusta (ks. myös luku 8).⁴

Uskonnollisen oppineiston valta

Valtion muodostamista seurasi Saudi-Arabiassa vallan hidas institutionaalisoinen. Esimerkiksi oikeusministeriö perustettiin vasta 1960-luvulla, ja Saudi-Arabiassa on edelleen samoja piirteitä kuin esimoderneissa dynastisissa valtioissa. Olennainen historiallinen syy on se, että islamin pyhiä kaupunkeja Mekkaa ja Medinaa lukuun ottamatta Arabian niemimaa ei käytännössä koskaan tullut osaksi Osmanien valtakuntaa. Siten 1800-luvun merkittävät uudistukset Osmanien valtakunnassa eivät

toteutuneet Arabian niemimaalla. Alue ei myöskään kunnolla joutunut eurooppalaisen kolonisaation piiriin, mikä hidasti modernin valtion piirteiden omaksumista. Lisäksi öljystä seurannut vauraus on mahdollistanut monia käytänteitä, joita maan olisi muutoin ollut hankala pitää yllä. Esimerkiksi merkittävä osa väestöstä on saanut vain uskonnollisen koulutuksen, jossa välitetään kielteistä suhtautumista moderniin maailmaan. Naisten vapaata liikkumista taas olisi ollut paljon vaikeampi säädellä, mikäli naisia olisi tarvittu työvoimana.⁵

Merkittävin ero moneen muuhun Lähi-idän maahan verrattuna on se, että Saudi-Arabiassa uskonnollisen oppineiston asema on säilynyt vahvana. 1900-luvun kuluessa ulamasta tuli sielläkin osa valtiokoneistoa, mikä on luonnollisesti vaikuttanut valtakeskusten välisiin suhteisiin. Joidenkin tulkintojen mukaan se on johtanut siihen, ettei ulama todellisuudessa enää ole autonominen elin, vaikka se onkin edelleen merkittävä painostusryhmä. On jopa väitetty, että ulama on menettänyt sekä uskonnollisen että poliittisen valtansa. Ulamalla ei ole selvää hierarkiaa, joka vahvistaisi sen asemaa, eikä sillä liioin ole, toisin kuin Iranissa, itsenäistä taloudellista asemaa. Toisten tulkintojen mukaan ulama on muutoksista huolimatta säilyttänyt asemansa.

Joka tapauksessa on selvää, että kuningas ja häntä lähellä olevat prinsit ovat Saudi-Arabiassa tärkeimmät vallankäyttäjät. Mikäli ulama ei tue maan johtoa, johto voi erottaa sen jäsenet. Esimerkiksi kuningas Fahd pakotti 1990-luvulla usean ulaman jäsenen eroamaan, kun se ei selvästi tuominnut islamistien iskuja maata vastaan. Toisaalta ulama tekee läheistä yhteistyötä poliittisten toimijoiden kanssa lainsäädäntöprosessissa. Kuninkaan tai hänen edustajiensa kuten ministerien keskeiset päätökset vahvistetaan edelleen *fatwoilla* eli tulkinnoilla islamilaisesta oikeudesta. Fatwojen antamisesta on vastuussa uskonoppinut, *mufi*, ja niillä voidaan antaa uskonnollinen vahvistus säädökselle tai päätökselle. Usein tärkeän fatwan asema vahvistetaan lailla, sillä fatwa sinänsä ei ole juridisesti sitova.⁶

Tiedonvälityksen parantaminen on puolestaan auttanut wahhabilaista julistusta saavuttamaan paljon aikaisempaa tehokkaammin koko yhteiskunnan. Wahhabi-eliitti on hyödyntänyt asemaansa lain valvojana sekä moraalista arvovaltaansa säilyttääkseen poliittisen valtansa ja vastustaakseen länsimaisten vaikutteiden leviämistä. Eliitti ja sen tukijat ovat vastustaneet myös nykyaikaisen teknologian omaksumista. Kun televisiolähetykset aloitettiin vuonna 1965, puhkesi laajamittaisia

levottomuuksia. Vastustuksen vähentämiseksi merkittävä osa television lähetyksistä varattiin uskonnollisille ohjelmille. Yhtenä syynä television tuloon oli se, että sen välityksellä Saudi-Arabian johto yritti hillitä arabinationismia, jota erityisesti Egyptin presidentti Gamal Abdel Nasseria tukeneet radiokanavat välittivät. Televisio oli siis osa ulkopoliittikkaa.⁷

Uskonto ja laki

Saudi-Arabiassa on useita instituutioita, jotka valvovat uskonnon noudattamista tai antavat poliittisille päätöksille uskonnollisen siunauksen. Vuonna 1963 perustettiin Dar al-ifta', joka antaa fatwoja. Instituution tarkoitus on tarjota ratkaisuja tilanteissa, joissa hallitus kohtaa uusia ja ennalta arvaamattomia ongelmia. Seuraavan vuosikymmenen alussa muodostettiin Korkeimman ulaman neuvosto (Hai'at kibar al-ulama'), joka on maan korkein uskonnollinen elin. Kuninkaan nimittämän neuvoston tehtävänä on neuvoa hallitsijaa uskonnollisissa asioissa, valvoa tämän toimien yhteensopivuutta uskonnollisen lain kanssa sekä pitää silmällä fatwojen antamista. Muodollisesti neuvosto vahvistaa uuden hallitsijan. Neuvosto tuki fatwalla esimerkiksi sitä, että Saudi-Arabia kutsui maahan amerikkalaisia joukkoja suojaamaan sitä Irakin mahdolliselta hyökkäykseltä 1990-luvun alussa. Vuodesta 2010 ainoastaan neuvoston jäsenillä on ollut oikeus antaa virallisia fatwoja valtion nimissä.

Uskonnollisten päätösten toimeenpanosta vastaa uskonnollisen poliisin muodostama ”hyveen edistämisen ja paheen välttämisen komitea”. Uskonnollinen poliisi valvoo esimerkiksi sitä, että ravintolat ja kaupat sulkevat ovensa rukousten aikana, että uskonnollista pukukoodia noudatetaan ja että naiset eivät aja autoa. Jälkimmäinen kiellettiin Saudi-Arabiassa vuonna 1957 ja sallittiin uudelleen vasta vuonna 2018. Kiellon tarkoituksena oli estää naisen joutuminen yksin, ilman sukulaismiehen (*mahram*) läsnäoloa, vieraan miehen seuraan.⁸

Modernille valtiolle tyypillinen lain kodifioiminen alkoi Lähi-idässä Osmanien valtakunnan uudistusten myötä 1800-luvulla. Valtioiden itsenäistyttyä eurooppalaismallisen lainsäädännön asema vahvistui edelleen. Radikaaleimmat uudistukset uskonnollisen lakijärjestelmän korvaamisessa tehtiin Turkissa ja Iranissa, mutta periaatteessa samankaltainen malli toteutui pienemmässä mittakaavassa myös

arabimaailmassa. Lähes kaikkialla lait on kodifioitu eurooppalaisten lakijärjestelmien perusteella ja tuomioistuimet noudattavat meille tuttua porrastettua järjestelmää. Saudi-Arabia ilmensi kehityksen toista ääripäätä, eikä lain kodifiointia ole siellä edelleenkään viety yhtä pitkälle kuin on tavanomaista muualla islamilaisessa maailmassa. Tämä jättää tuomareille (*qadi*) vapauden tulkita itsenäisesti maassa noudatetun Hanbali-koulukunnan mukaista islamilaista oikeutta. Tuomarikunta on sitkeästi vastustanut yhtenäisen oikeusjärjestelmän luomista, koska se rajoittaisi tuomarien autonomiaa. Tuomarien tehtävänä ei ole noudattaa aikaisempien oikeustapausten tarjoamaa esikuvaa tai yhdenmukaista tulkintaa vaan löytää itsenäisesti ratkaisu uskonnollisesta lakijärjestelmästä. Tavallaan tuomarin valta ulottuu myös siihen, mikä muissa poliittisissa järjestelmissä kuuluu lainsäätäjälle. Lopputulos on se, että oikeustapaukset ovat poikkeuksellisen huonosti ennakoitavissa. Periaatteessa tuomari voi jättää valtion lain huomiotta, mikäli hän tulkitsee sen olevan uskonnollisen lain vastainen.⁹

Uskonnollisilla tuomioistuimilla on periaatteessa valta tuomita kaikenlaisia oikeustapauksia eikä vain perheoikeuden (avioliitto-, avioero- ja perintölaki) alaisuuteen kuuluvia asioita. Tältä osin Saudi-Arabia poikkeaa selvästi useimmista muista arabimaista, joiden oikeusjärjestelmissä esimerkiksi rikoslaki ei yleensä kuulu uskonnollisen lain piiriin. Uskonnollisten tuomioistuinten rinnalla Saudi-Arabiassa on tuomioistuinta, jotka antavat päätöksiä pääosin hallintoon liittyvissä kysymyksissä sekä asioissa, joita šaria ei koske. Jälkimmäisistä hyvä esimerkki on tie liikennettä koskevat määräykset, keskiaikaisella uskonnollisella lainsäädännöllä ja vaikkapa ryhmittymissäännöillä kun ei ole paljon yhteistä. Näiden kahden järjestelmän välinen suhde on kuitenkin epäselvä. Kuningas toimii käytännössä lainsäätäjänä perinteisen sulttaanin tavoin. Lainsäädäntö hoidetaan siis kuninkaan antamilla edikteillä (*nizam*), joilta edellytetään, että ne ovat šarian mukaisia.¹⁰

Saudi-Arabiassa ei edelleenkään ole varsinaista perustuslakia, vaikka sellainen luvattiin jo vuonna 1962 kuningas Faisal'n julkaisemassa ohjelmassa. Tasan kolmekymmentä vuotta myöhemmin kuningas Fahd ilmoitti uudesta, maan hallintaa koskevasta ”peruslaista” (*al-nizam al-asi*), joka monin tavoin sitoo toisiinsa valtion ja islamin uskon. Lain ensimmäinen pykälä ilmoittaa, että Saudi-Arabia on islamilainen valtio, jonka perustuslakina ovat Koraani sekä Profeetan sunna eli perimätieto profeetta Muhammadin toiminnasta. Nämä

kaksi muodostavat islamin uskonnollisen lakijärjestelmän perustan. Peruslain mukaan maa on kuningaskunta, jossa valta voi siirtyä vain Ibn Saudin pojille. Kruununprinssin valitsee kuningas. Valtion tehtävänä on suojella islamin uskoa ja huolehtia siitä, että islamilainen laki toteutuu. Sen tulee myös turvata ihmisoikeudet, mutta nekin sidotaan šariaan. Wahhabilaisuuden perinteiden mukaisesti peruslaissa korostetaan kansalaisten kuuliaisuutta kuninkaalle sekä ”miellyttävinä että epämiellyttävinä hetkinä”. Monet näistä periaatteista eivät käytännössä olleet uusia, mutta ne ilmaistiin nyt ensimmäistä kertaa perustuslaillisella tasolla.¹¹

Peruslaki tunnustaa neuvoa-antavan kansankokouksen eli *šura*-neuvoston, jonka tarkempi rooli on määritelty erillisellä säädöksellä. Alun perin siihen kuului 60 kuninkaan nimittämää jäsentä, nykyään jäseniä on 150. Vuodesta 2013 alkaen mukana on ollut myös naisia. Neuvosto ei ole ”parlamentti” sanan länsimaisessa merkityksessä, mutta joka tapauksessa se on elin, jossa politikasta voidaan edes keskustella. Se voi ehdottaa lakeja kuninkaalle, mutta lainsäädäntövalta on yksin kuninkaalla. Nimi *šura*, joka tarkoittaa konsultaatiota tai neuvonpitoa, on jälleen kerran tietoisien islamilainen valinta: se viittaa traditionaaliseen islamilaiseen hallintomalliin, jossa hallitsija kuulee hallittujaan. Mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, että šuran piirissä käydyt keskustelut olisivat jotenkin vaikuttaneet esimerkiksi maan ulkopolitiikkaan. Ironista on, että neuvoston perustaminen mahdollisti Saudi-Arabian liittymisen kansainväliseen parlamenttien väliseen liittoon.¹²

Vuosina 2007 ja 2009 silloinen kuningas Abdullah ilmoitti laajoista laki- ja oikeusjärjestelmään liittyvistä uudistuksista, vaikka uskonnollinen oppineisto vastustustikin niitä. Uudistuksiin sisältyi lain kodi-fiointi ja moniportaisen oikeusjärjestelmän luominen, jonka huipulla on korkein oikeus. Uskonnollisen lain tuntijat saivat keskeisen aseman uudistusten toteuttamisessa, mutta toimeenpano oli tätä lukua viimeisteltäessä eli alkuvuodesta 2019 edelleen kesken. Uudistukset kertovat kasvavista paineista luoda yhtenäinen oikeusjärjestelmä. Toimeenpanon hitaus taas kielii siitä, kuinka paljon vastusta lain kodifioinnilla edelleen on. Vuonna 2005 Saudi-Arabiassa pidettiin ensimmäiset paikallistason vaalit, mutta puolueita maassa ei ole sallittu.¹³

Uskonto ulkopoliitiikan oikeuttajana

Saudi-Arabian ulkopoliitiikan lähtökohtana on kaksi tekijää: Yhdysvaltojen antamat turvatakuut sekä ulaman tarjoama legitimaatio poliittisille ratkaisuille. Koko historiansa ajan Saudi-Arabialla on ollut merkittäviä turvallisuussuhkia alkaen Nasserin edustamasta sekulaarista arabinationalismista. Suojautuakseen ulkoisilta vihollisilta maa on turvautunut Yhdysvaltain tukeen. Riippuvuus Yhdysvalloista yhdistettynä poikkeukselliseen rikkauteen on puolestaan heikentänyt Saudi-Arabian alueellista legitimizeettia ja siten lisännyt turvallisuusvajetta. Maan ulkopoliitiikkaan liittyy siis lähtökohtaisesti ristiriita, jonka sovittamisessa uskonnon tarjoama legitimaatio on ollut tärkeä väline. Kylmän sodan aikana myös ”ateistisen” kommunismin muodostamaa uhkaa islamille käytettiin perusteena liittoon lännen kanssa.¹⁴

Ulaman tukea on ensisijaisesti tarvittu oikeuttamaan kuningashuoneen valta, mutta myös tärkeimmät ulkopoliittiset ratkaisut on tavallisesti hyväksytetty uskonnollisella oppineistolla. Edellä viitattiin jo ulaman tukeen, kun Yhdysvaltain joukkoja sijoitettiin maahan 1990-luvun alussa. Toinen esimerkki on kruununprinssin ja myöhemmän kuninkaan Abdulahin vuonna 2002 tekemä kiistanalainen ehdotus rauhasta Israelin kanssa, mikäli Israel vetäytyisi miehittämiltään alueilta. Maan päämufti tuki ulkopoliittista avausta fatwalla, joka siirsi Israelin islaminvastaisesta ”sodan maailmasta” (*Dar al-harb*) niiden maiden joukkoon, joiden kanssa voidaan neuvotella ja tehdä sopimuksia. Vähitellen Israelin ja Saudi-Arabian välit ovat parantuneet kummankin pitäessä Iranin johtamaa ”vastarinta-akselia” päävihollisenaan. Viime vuosina ulama on antanut tukensa muun muassa Bahrainin kansannousun kukistamiselle, jossa saudit olivat avainasemassa, vuonna 2015 alkaneelle sodalle Jemenissä sekä maan poliitikalle Syyriassa. Arabikevään kansannousujen yhteydessä Saudi-Arabia pääosin tuki vallassa olleita hallintoja oppositiovoimia vastaan. Maan nykyinen päämufti šaykh Abd al-Aziz Al al-Šaykh, joka on Ibn al-Wahabin sukua, julisti hallitsijoiden vastaisten mielenosoitusten olevan niin Saudi-Arabiassa kuin muuallakin islamin vastaista toimintaa.¹⁵

Ulkopoliitikassa Saudi-Arabia joutuu jatkuvasti taiteilemaan vallan oikeutuksen tarjoavan uskonnollisen oppineiston ja turvatakuut tarjoavan Yhdysvaltain intressien välillä. Tarvittaessa kuningaskunta on myös ottanut etäisyyttä Yhdysvaltoihin, kun läheinen riippuvuus on osoittautunut sisäpoliittisesti tulenaraksi tai kun se on vaarantanut suhteita

naapurivaltioihin. Esimerkiksi vuoden 1973 sodassa Israelin ja ympäröivien arabivaltioiden välillä Saudi-Arabia päätti Yhdysvaltain vastustuksesta huolimatta laittaa Israelia tukevat maat öljyboikottiin. Koska toista turvatakuiden lähdettä ei ole näköpiirissä, riippuvuus Yhdysvalloista säilynee tulevaisuudessakin. Saudi-Arabian poliittisella itsenäisyydellä on siis rajansa.¹⁶

Sisä- ja ulkopolitiikan välillä on Saudi-Arabiassa vahva yhteys, mille on kaksi syytä. Ensinnäkin Saudi-Arabia on useimpien Lähi-idän valtioiden tavoin epädemokraattinen maa, jonka hallinnon legitimitetti on siksi aina uhattuna. Toiseksi sen vahvat yhteydet arabimaailmaan ja edelleen koko islamilaiseen maailmaan tarjoavat ulkopuolisille toimijoille erinomaisen mahdollisuuden vedota saudiarabialaisiin suoraan, maan johdon yli. Ulkopolitiikassa täytyy siis huomioida yhtäältä se, että maan johdolla ei ole vaalien antamaan vahvaa sisäpoliittista asemaa, ja toisaalta se, että ulkopuolisilla toimijoilla on valmiit yhteydet maan kansalaisiin. Siksi yksinvaltaisen hallinnon on jossain määrin otettava huomioon kansalaisten uskontoon ja arabi-identiteettiin perustuvat käsitykset, mikä voi vaikeuttaa puhtaasti intressipohjaisen ulkopolitiikan harjoittamista. Maan ulkopolitiikkaa onkin leimannut korostetun jyrkkä ero julkisen retoriikan ja konkreettisen toiminnan välillä. Esimerkiksi Israelin kanssa Saudi-Arabian epäviralliset suhteet ovat aina olleet virallisia suhteita läheisemmät. Vuonna 1979 Saudi-Arabia kieltäytyi julkisesti tukemasta Israelin ja Egyptin välistä rauhansopimusta huolimatta Yhdysvaltojen painostuksesta ja hyvistä väleistä Egyptin presidentti Anwar al-Sadatiin.¹⁷

Islamilainen ulkopolitiikka

Islamilainen uskonnollinen oikeus, šaria, ei ole konkreettinen laki vaan abstrakti kokonaisuus. Sen konkretisoiminen on islamilaisen oikeustieteen, *fiqh*, tehtävä. Fiqh on oppineiden juristi-teologioiden tulkinta Jumalan laista. Ulkopolitiikka kuuluu perinteisesti hallitsijan vallan piiriin, eikä sille löydy šariasta selkeitä ohjenuoria. Hallitsijan tehtävä on hallita alamaistensa edun mukaisesti huomioiden samalla šarian yleiset periaatteet. Yleisesti ottaen ulkopolitiikka on se alue, jossa poliittisen johdon itsenäisyys on suurin. Mutta kuten edellä todettiin, ulkopolitiikkakin tarvitsee tuekseen uskonnollisen oppineiston hyväksynnän eikä se voi myöskään poiketa liian kauas kansalaisten uskonnollisista käsityksistä.

Lisäksi Saudi-Arabian ulkopolitiikkaa sävyttää valtion rooli muslimien vuosittaisen pyhiinvaelluksen (*haji*) suojelijana sekä pyhien kaupunkien Mekan ja Medinan hallitsijana. Yksi kuninkaan nykyisistä arvonimistä onkin ”Kahden pyhän moskeijan valvoja” (*khadim al-haramain al-sarifain*),¹⁸ jota historiassa käyttivät muun muassa osmanisulttaanit. Saudi-Arabiassa sen omaksui ensimmäisenä kuningas Fahd vuonna 1986. Arvonimen käyttö kertoo pyhiinvaelluksen maailmanlaajuisen merkityksen kasvusta. Pyhiinvaelluksen valvonta antaa Saudi-Arabialle mahdollisuuden säädellä, ketkä siihen saavat osallistua. Vuonna 2016 iranilaisten osallistuminen kiellettiin ”turvallisuussyistä” kokonaan, mikä sai Iranin korkeimman johtajan ajatollah Khamenein kyseenalaistamaan Saudien oikeuden valvoa pyhiinvaellusta. Saudi-Arabian ulkopoliittiseen retoriikkaan on myös kuulunut ajatus maasta sunnien suojelijana.

Saudi-Arabian perustamisen jälkeisillä vuosikymmenillä ulkopolitiikassa korostuivat valtion intressit ja esimerkiksi wahhabilaisuus oli selvästi taka-alalla. Ideologisilla eroilla ei ollut arabimaailman konflikteissa 1950-luvulle saakka juurikaan merkitystä. Tilanne muuttui olennaisesti, kun sekulaarista arabinationalismista muotoutui alueellinen voimatekijä ja uhka jopa Saudi-Arabian kuningashuoneen säilymiselle. Osa maan väestöstä suhtautui hyvinkin myönteisesti arabinationalismin ajatukseen kuningashuoneiden kaatamisesta ja arabivaltioiden yhdistymisestä. Arabinationalismin ohella uhaksi koettiin kommunismi. Niinpä maa alkoi harrastaa ”islamilaiseksi ulkopolitiikaksi” kuvattua politiikkaa. Se yhdistyy vuosina 1964–1975 kuninkaana olleeseen Faisaliin, jonka aikana Saudi-Arabiasta kehittyi merkittävä alueellinen vallankäyttäjä. Saudi-Arabiasta tuli turvasatama islamistisen Muslimiveljeskunnan jäsenille, jotka pakenivat muun muassa Egyptistä ja Syyriasta arabinationalististen hallitusten vainon tähden.

Islamin korostaminen Saudi-Arabian ulkopolitiikassa liittyi arabinationalismin uhan lisäksi siihen, että valtio alkoi vähitellen laajentaa ulkopolitiikkansa piiriä Persianlahden alueen ulkopuolelle.¹⁹ Lisäksi kehitykseen vaikuttivat vuoden 1967 kuuden päivän sota sekä öljyn hinnan nopea nousu 1970-luvun alussa. Egyptin, Jordanian ja Syyrian tappio Israelille kuuden päivän sodassa heikensi sekulaarin nationalismin asemaa koko arabimaailmassa ja vastaavasti kasvatti islamin merkitystä arabimaiden identiteetille. Öljyn hinnan nousu puolestaan tarjosi ennen näkemättömät mahdollisuudet Saudi-Arabian politiikalle. Egyptin vahva alueellinen asema oli perustunut paljolti sen edustaman

panarabismien ideologiseen hegemoniaan. Tämän hegemonian murenuttua nopeasti vaurastuva Saudi-Arabia vakiinnutti asemansa yhtenä Lähi-idän vaikutusvaltaisimmista toimijoista.

Nationalismin vastavoimana Saudi-Arabia alkoi painottaa panislamilaisuutta, jonka mukaan alueen poliittisen rakenteen tulisi perustua arabiuden sijaan islamilaiselle identiteetille. Uuteen politiikkaan liittyi panislamilaiden järjestöjen kuten Organization of Islamic Cooperationin (al-Munazzama al-ta'awun al-islami) perustaminen ja avokätinen tukeminen. Vuonna 1972 muodostettuun yhteistyöjärjestöön kuuluu nykyään 57 jäsenvaltiota. Sen tarkoituksena on toimia koko islamilaisen maailman äänitorvena, tukea islamilaisia arvoja sekä vahvistaa islamilaiden maiden välistä solidaarisuutta. Toinen tärkeä instrumentti on islamilaista oppineisuutta levittävä Muslim World League (Rabitat al-'alam a-islami), joka tuki esimerkiksi eteläaasialaista Deobandi-liikettä ja sen pyrkimyksiä kitkeä alueelta suufilaisuus ja muut paikalliset islamin versiot. Alun perin Intiassa syntynyt Deobandi-liike muodosti pohjan Afganistanissa 1990-luvulla valtaan nousseille talibaneille.

Merkittävä tekijä islamilaisessa ulkopoliitikassa oli islamististen oppositioryhmien, erityisesti Muslimiveljeskunnan, tukeminen ulkomailla, millä pyrittiin painostamaan kyseisten maiden johtoa. Yhteydet islamistijärjestöihin eri puolilla muslimimaailmaa tarjosivat myös mahdollisuuden wahhabilaisuuden levittämiseen, jota silmällä pitäen muun muassa perustettiin islamilaisia hyväntekeväisyysjärjestöjä, oppilaitoksia ja moskeijoita. Saudi-Arabian politiikka ja läheinen yhteistyö islamistijärjestöjen kanssa vaikuttivat paljon siihen, että islamilainen tietoisuus vahvistui selvästi muslimimaailmassa ja että monet poliittiset kysymykset, kuten Kashmirin rajakiista ja Palestiinan konflikti, nousivat ”islamilaisiksi” kysymyksiksi. Saudien tukemat oppilaitokset ja julkaisut johtivat uskonnollisen suvaitsemattomuuden leviämiseen. ”Petroislamina” tunnettu konservatiivinen islam vahvisti myös muiden konservatiivisten islamin tulkintojen asemaa. Tänä päivänä Saudi-Arabia katsoo olevansa islamin ja islamilaiden arvojen suojelija koko maailmassa.²⁰

Kylmän sodan vuosina Saudi-Arabia, islamistit ja Yhdysvallat löysivät helposti toisensa, eikä niiden välillä ilmennyt merkittäviä konflikteja. Paras esimerkki on vuonna 1979 alkanut Afganistanin neuvostomiehitys. Saudi-Arabia, Pakistan ja Yhdysvallat sekä islamistijärjestöt, kuten Muslimiveljeskunta ja Jamaati Islam, tukivat afganistanilaista jihadia Neuvostoliittoa vastaan. Arviolta 35 000 vierastaistelijaa matkasi Afganistaniin, ja

tuhannet muut osallistuivat toimintaan eri tavoin Pakistanin alueella. Saudeja oli eri arvioiden mukaan 12 000–25 000. Afganistanin sota oli konkreettisimpia osoituksia myös Saudi-Arabian islamilaisesta ulkopolitiikasta.²¹ Yhdysvaltain ulkoministeriö ja keskustiedustelupalvelu CIA olivat pitkään haluttomia puuttumaan Saudi-Arabian toimintaan jihadistien tukijana, vaikka Afganistanista palaavien jihadistien uhka vähitellen ymmärrettiinkin. Vielä 1990-luvullakaan ei oltu valmiita pohtimaan vakavasti Saudi-Arabian rahoittamien hyväntekeväisyysjärjestöjen muodostamaa uhkaa Yhdysvaltojen turvallisuudelle.²²

Islamistien uhka

Islaminuskon nousun ja öljyvaurauden ansiosta Saudi-Arabiasta oli tullut globaalistikin merkittävä toimija. Uuteen asemaan liittyi kuitenkin myös uhkia, joita ei ollut osattu ennakoida. Vuonna 1979 sadat radikaalit islamistit valtasivat Mekan Suuren moskeijan tarkoituksenaan kaataa Saudien valta. Kapina kukistettiin nopeasti, mutta se oli ensimmäinen merkki uskonnollisen radikalismien vaarallisuudesta.

Saudi-Arabian alueellista politiikkaa onkin hallinnut taistelu radikaaleja muutoksia vaativia voimia vastaan. Kylmän sodan aikana tämä tarkoitti Neuvostoliittoon myönteisesti suhtautuneiden valtioiden politiikan vastustamista. Näihin valtioihin pyrittiin vaikuttamaan 1970-luvulta lähtien niin sanotulla rial-politiikalla (Saudi-Arabian valuutta on nimeltään rial) eli tarjoamalla öljyrahoja vastineena politiikan muutoksesta tai tukemalla oppositiovoimia kuten Afganistanissa. Saudi-Arabia antoi esimerkiksi huomattavaa rahallista tukea Hafez al-Assadin hallitsemalle Syyrialle tavoitteenaan maltillistaa Syyrian radikaalia arabinationalisimia ja siten vähentää sen muodostamaa turvallisuusuhkaa. Islamilainen ulkopolitiikka ei ole koskaan tarkoittanut kansainvälisen järjestelmän tai Yhdysvaltojen roolin haastamista. Päinvastoin pyrkimyksenä on ollut parantaa muslimien ja muslimivaltioiden asemaa vallitsevan järjestelmän puitteissa. Saudi-Arabia onkin erinomainen esimerkki *status quo* -valtiosta.²³

Iranin vuoden 1979 islamilaisen vallankumouksen jälkeen vallankumouksellisesta islamista kehittyi Saudi-Arabialle merkittävä uhka. Iranin uuden järjestelmän uskonnollinen ja poliittinen johtaja ajatollah Khomeini (1902–1989) ei pyrkinyt esiintymään šiialaisen vaan

yleisislamilaisten vallankumouksen johtajana. Vallankumous kohotti Iranin taistelemaan Saudi-Arabian kanssa islamilaisten maailman johtajuudesta. Iranin etuna oli, että Saudi-Arabiasta poiketen se ei tehnyt yhteistyötä länsimaiden kanssa. Ajatollah Khomeini piti kuningashuoneita epäislamilaisina, ja Persianlahden arabivaltioissa nimenomaan šiitit olivat alttiimpia vastustamaan kuningassukujen valtaa. Saudeista šiioja on arviolta 10–15 prosenttia, ja Iranin vallankumous sai Saudi-Arabiassa syrjityt šiitit vaatimaan oikeuksiaan. Syrjinnän taustalla oli wahhabilaisuuteen liittyvä käsitys šiioista harhaoppisina. Pelko Iranin vallankumouksen leviämisestä sai Saudi-Arabian tukemaan Irakia sen hyökättyä Iraniin vuonna 1980. Aiemmin Irak Neuvostoliiton liittolaisena olisi ollut mahdoton yhteistyökumppani.²⁴

1970- ja 1980-lukujen kuluessa islamismin piirissä tapahtui merkittävä muutos, kun vallankumouksellinen jihadismi poliittisena liikkeenä syntyi. Iranin vallankumous oli osa tätä kehitystä. Jihadistit nousivat myös Egyptin ja Syyrian kaltaisia arabinationalistisia hallintoja vastaan. 1990-luvulla vallankumouksellinen islamismi levisi Lähi-idästä koko islamilaiseen maailmaan, Filippiineiltä Algeriaan. Samalla vuosikymmenellä syntyi myös islamilaisten maailman rajat ylittävä globaali jihad, jonka muodostumiselle Afganistanin jihad oli luonut maaperää. Afganistaniin ja Pakistaniin tulleet jihadistit muodostivat verkostoja, jotka olivat avainasemassa, kun kansalliset rajat ylittävä salafijihadismi levittäytyi koko islamilaiseen maailmaan ja myös länsimaisten muslimiyhteisöjen keskuuteen.

1990-luvun alussa vallankumouksellisten islamistien ja Saudi-Arabian välit huononivat entisestään, kun Saudi-Arabia kutsui yhdysvaltalaiset joukot maahan suojaamaan sitä Irakin uhkaa vastaan. Islamistit tuomitsivat Saudi-Arabian politiikan, koska Saudi-Arabia haki turvaa vääräuskoisilta toista muslimimaata vastaan. Esimerkiksi Jordanian Muslimiveljeskunta julkaisi tekstin, jossa se vannoi vapauttavansa Palestiinan sekä Saudi-Arabian alueella sijaitsevat Najdin ja Hijazin ”sionistien ja imperialistien” käsistä. Amerikkalaisten taas väitettiin saastuttavan islamin Pyhän maan aidsilla.²⁵

Vallankumouksellisella jihadismilla ja wahhabilaisuudella on ideologisia yhtäläisyyksiä, muun muassa käsitys uskonnollisen lain ensisijaisuudesta sekä vihamielinen asenne ei-sunneja kohtaan. Toisaalta myös erot ovat merkittäviä. Salafijihadismi nojaa wahhabilaisuuden sijaan paljolti egyptiläisen Sayyid Qutbin (1906–1966) ajatteluun. Olennainen ero on se, että vallankumouksellisessa jihadismissa jihadista ei päättä

uskonnollisesti sanktioitu hallitsija (*imam*), vaan jokaisen muslimin on tarvittaessa itse ryhdyttävä pyhään sotaan. Jihad on siis yksilön uskonharjoitukseen kuuluva velvollisuus, joka vertautuu paastoon tai pyhiinvaellukseen. Toinen huomattava ero on siinä, että myös salafijihadismina tunnettu aate kannustaa tilanteen niin vaatiessa nousemaan muslimihallitsijoitakin vastaan, kun taas wahhabilaisuus korostaa uskollisuutta hallitsijaa kohtaan. Qutb näki jihadin pysyvänä olotilana islamin ja muun maailman välillä eikä tiettyyn konkreettiseen tilanteeseen liittyvänä puolustustaisteluna, kuten jihad on islamin historiassa pääsääntöisesti tullut (ks. myös luku 8).²⁶

Osama bin Ladenin (1957–2011) johtamasta al-Qaida-järjestöstä kehittyi 1990-luvun kuluessa Saudi-Arabian pahin uhka islamistiritinällä. Tunnettuun saudiarabialaiseen sukuun kuuluneella bin Ladenilla oli alun perin kuningashuoneeseen läheiset suhteet, joiden ansiosta hän toimi Saudi-Arabiasta Afganistaniin lähteneiden jihadistien edustajana. Palattuaan kotimaahansa bin Laden olisi ollut halukas puolustamaan Saudi-Arabiasta Irakin uhkaa vastaan. Hänen suureksi pettymyksekseen kuningaskunta turvautui kuitenkin Yhdysvaltain apuun, vaikka wahhabilaisuuden perustajan Muhammad ibn Abd al-Wahhabin kirjoitukset kieltävät muslimien ja ei-muslimien välisen liiton. Bin Laden kääntyi kuningashuonetta vastaan, mikä johti hänen kansalaisuutensa perumiseen. Vuoteen 1997 mennessä bin Ladenin kanta oli jyrkentyntä niin paljon, että hän vaati koko kuningashuoneen vallan lakkauttamista.²⁷

Loppuvuodesta 1995 ensimmäinen autopommi räjähti Riadissa. Tekijöinä oli ryhmä Afganistanin jihadin veteraaneja. Vuosina 2003–2006 Saudi-Arabian tilanne oli erityisen vakava, kun al-Qaidan ”osasto” Saudi-Arabiassa (myöhemmin Tanzim al-Qa’ida fi jazirat al-arab eli al-Qaida Arabian niemimaalla) suoritti lukuisia terrori-iskuja maassa. Asiaan ei enää vaikuttanut se, että Yhdysvallat ilmoitti vuonna 2003 siirtävänsä joukkonsa Qatariin. Jihadisteja yllytti terroritekoihin myös Yhdysvaltain miehitys Irakissa. Saudi-johto nähtiin jälleen kerran Yhdysvaltain tukijana.²⁸

Kun al-Qaida ryhtyi toteuttamaan terroritekoja myös Saudi-Arabian sisällä, monet liberaalit alkoivat arvostella wahhabilaisten tulkintojen ja terrorismin välistä yhteyttä. Arvostelun kohteeksi joutui esimerkiksi tapa julistaa ei-wahhabilaiset epäjumalanpalvelijoiksi (*takfir*-menettely). Moni jihadismia aikaisemmin ylistänyt oppinut torjui nyt julkisesti terrorismin. Vuoden 2014 alkupuolelta lähtien Isis on tehnyt Saudi-Arabiassa

lukuisia iskuja pääosin šiivähemmistöä vastaan.²⁹ Saudi-Arabia suhtautuu Isis-järjestöön, kuten yleensä muihinkin vallankumouksellisen jihadismin edustajiin, jyrkän kielteisesti torjuen tiukasti kaikki väitteet sen opillisista yhteyksistä wahhabilaisuuteen.

Sisäinen uskonnollinen kritiikki

Vaikka kuningashuone on onnistunut säilyttämään itsevaltaisen asemansa, se ei ole säästynyt sisäiseltä, uskonnollisiin syihin nojaavalta arvostelulta. Esimerkiksi jihadistien aiheuttamaa uhkaa pahensi se, että heidän sanomallaan oli Saudi-Arabiassa paljon kannatusta. Vuonna 2001 tehty julkaisematon mielipidekysely paljastaa, että 95 prosenttia nuorista saudiarabialaismiehistä koki sympatiaa bin Ladenia kohtaan. Myöskään kuningashuoneen välit ulamaan eivät ole olleet ongelmattomat. 1990-luvun kuluessa kehittyi niin sanottu heräämis-ulama (*ulama al-sahwa*), joka suhtautui kuningashuoneeseen selvästi kriittisemmin kuin muu ulama, vaikka sen edustajat eivät vaatineetkaan Saudeja luopumaan vallasta.

Sahwa, ”herätys”, on yleisnimitys ryhmille ja oppineille, jotka yhdistivät Muslimiveljeskunnalta saatuja vaikutteita wahhabilaiseen traditioon. Heidänkin arvostelunsa taustalla oli kuningashuoneen päätös sallia yhdysvaltalaisjoukot maassa. Lukuisia Sahwan kannattajia vangittiin 1990-luvun aikana, mutta vuosikymmenen lopulla heitä taas vapautettiin. Myöhemmin ryhmän edustajat ovat pääosin asettuneet kuningashuoneen puolelle erityisesti taistelussa islamilaisen terrorismin uhkaa vastaan. Samanaikaisesti suuntauksen piirissä on tuettu esimerkiksi Yhdysvaltojen Irakin miehitykseen kohdistuvaa jihadia. Vuonna 2004 ryhmän jäsenet vaativat avoimesti irakilaisia pyhään sotaan yhdysvaltalaisia vastaan Irakin itsenäisyyden palauttamiseksi. Sahwan julkaisema kirje oli vastoin korkeimman uskonnollisen johdon ja siten myös hallinnon toivetta välttää kommentoimasta miehitystä.³⁰ Viime aikoina Sahwa-suuntauksen ja Saudi-Arabian johdon välejä on hiertänyt Saudi-Arabian tuki Egyptin vuoden 2013 sotilasvallankumoukselle, joka kaatoi Muslimiveljeskuntaa edustaneen presidentti Mohammed Mursin.

Tästä epävirallisesta uskonnollisesta oppineistosta on tullut aktiivinen ja vaikutusvaltainen toimija satelliittikanavilla ja sosiaalisessa mediassa. Jotkut Sahwan edustajat ovat vaatineet yhdessä liberaalien reformistien kanssa poliittisia uudistuksia maahan, mihin hallinto on vastannut

vankeustuomioin. Saudien poliittisessa ajattelussa uskonnollisen johdon tulisi aina tukea poliittista johtoa. Siksi uskonnollisen oppineiston taholta tuleva kritiikki ja vaatimukset ovat hallinnolle erityisen hankalia.

Viime vuosina myös šiiia-alueilla maan itäosissa on ollut paljon poliittista liikehdintää, jonka johdossa on ollut šiialainen uskonnollinen oppineisto. Kuningashuone on pyrkinyt esittämään uudistusvaatimukset Iranin tukemana šiialaisena politiikkana, jonka tarkoitus on heikentää Saudi-Arabian sisäistä vakautta. Erityisesti vallanpitäjät ovat halunneet estää demokratia-aktivistien ja šiiojen yhdistymisen yhteiseksi rintamaksi. Uskonnolliset oppineet varoittivat salaliitosta, jota johti Lontoossa ja Washingtonissa toimiva oppositio. Saudien politiikkaa helpottaa se, että muu uskonnollinen oppositio, erityisesti Sahwa, pitää yleisen wahhabilaisuuden tavoin šiialaisuutta harhaoppina ja on tukenut kovia otteita šiioja kohtaan.³¹

Saudi-Arabia on vastannut islamismin uhkaan monin tavoin. Vastustajia on kukistettu kovaotteisesti ja passitettu pitkiksi ajoiksi vankilaan. Maan rajojen ulkopuolella on vastattu lujittamalla islamististen liikkeiden vastavoimia sekä pyrkimällä vaikuttamaan politiikkaan niissä maissa, jotka ovat asettuneet islamististen liikkeiden puolelle. Niinpä Saudi-Arabia on esimerkiksi tukenut ”sekulaaria” PLO:ta ”uskonnollista” Hamasia vastaan. Sisäisestä uskonnollisesta oppositiosta šiialainen on vaarattomin, koska sen kukistamiseen saa tukea viralliselta wahhabioppineistolta, sunnalaiselta uskonnolliselta oppositiolta sekä maan sunnalaiselta enemmistöltä.

Salafi- ja Muslimiveljeskunta-taustainen oppositio on sen sijaan vaarallisempi. Saudi-Arabian asenteeseen Muslimiveljeskuntaa kohtaan on vaikuttanut erityisesti edellä kuvattu kuningashuoneen arvostelu, mikä osoittaa jälleen kerran ulkopolitiikan ja sisäpolitiikan läheisen yhteyden. ”Islamilainen herätys” -liikkeeseen kuului lukuisia Muslimiveljeskunnan kannattajia. Monet olivat aikoinaan tulleet Saudi-Arabiaan pakolaisina maista, joissa sitä vainottiin. 1990-luvun alkuvuosien jälkeen Saudi-Arabia on suhtautunut Muslimiveljeskuntaan pääosin hyvin kriittisesti. Muslimiveljeskunnan valtaanpääsyn estäminen oli Saudi-Arabian ulkopolitiikan päätavoitteita arabikevään kansannousuja seuranneina kuohunnan vuosina, ja erityisesti veljeskunnan menestys Egyptissä koettiin uhkaavaksi. Presidentti Hosni Mubarakin kukistumisen aikoihin alkuvuodesta 2011 Saudi-Arabiaa tyrmistytti Yhdysvaltain ratkaisu hylätä pitkäaikainen liittolaisensa Egyptissä. Saudi-Arabia piti Mubarakin hallintoa suojana Muslimiveljeskunnan valtaannousua vastaan. Egyptin

muuttuminen islamiin pohjautuvaksi demokraattiseksi valtioksi olisi voinut yllyttää demokratiavaateita myös Saudi-Arabiassa.³² Saudi-Arabia haluaa ehdottomasti säilyä ainoana vakavasti otettavana (sunnii-)islamilaisena vaihtoehtona alueella; erityisesti islamia ja demokratiaa yhdistävät mallit ovat sen kannalta uhkaavia. Maaliskuussa 2014 Saudi-Arabia määritteli Muslimiveljeskunnan terroristijärjestöksi.³³

Muslimiveljeskuntaan liittyviin erimielisyyksiin lukeutuu myös kesällä 2017 puhjennut konflikti Qatarin kanssa. Saudi-Arabia, Yhdistyneet arabiemiraatit, Egypti ja Bahrain katkaisivat diplomaattisuhteet Qatarin ja asettivat sen käytännössä saartoon syyttäen sitä paitsi liian läheisistä suhteista Iraniin myös ”terroristijärjestöjen” avustamisesta. Termi viittaa Muslimiveljeskuntaan ja sen sisärjestöihin, kuten Hamasiin, joita Qatar onkin tukenut. Saudi-Arabian politiikka Muslimiveljeskuntaa ja sen tukijoita kohtaan alleviivaa, kuinka tärkeää sille on hallinnon säilyminen. Uskonnollisia järjestöjä kannatetaan tai vastustetaan sen mukaan, miten ne suhtautuvat Saudien suvun asemaan. Islamilainen ulkopolitiikka ei siis tarkoita kaikkien islamia edustavien liikkeiden tai valtioiden tukemista. Syyrian tilanne vahvistaa edelleen tätä tulkintaa, sillä siellä Saudit ovat asettuneet jihadististen ryhmien puolelle. Bašar al-Assadin hallinnon kaatuminen olisi paha isku Saudi-Arabian arkkiviholliselle Iranille. Pääosin sunneista koostuvien kapinallisten tukeminen ”harhaoppisista” alawilaista hallintoa vastaan vahvistaa maan uskonnollista arvovaltaa. Jopa Syyriassa Saudi-Arabia tuki kuitenkin ensin jihadistien sijaan nationalistisia ryhmittymiä, joskin se siirtyi vähitellen ainakin osin käytännön syistä avustamaan jihadisteja. Mahdollisesti taustalla oli myös halu hyvittää Saudi-Arabian omaa Sahwa-liikettä, joka oli pettynyt maan tukeen Egyptin sotilasvallankaappaukselle. Joka tapauksessa Saudi-Arabian politiikka Syyriassakin osoittaa sen ambivalentin suhtautumisen islamistisiin ryhmiin (ks. myös luku 6).³⁴

Uudistukset ja valtataistelu

Näennäisen vakauden takana Saudi-Arabiassa on aina käyty monenlaisia valtataisteluita, jotka ovat liittyneet läheisesti erilaisiin tulkintoihin islamista. Hallitsijan ja muiden keskeisten vaikuttajien tuki tai sen puute vaikuttaa merkittävästi eri suuntauksien ja niiden edustajien asemaan. Tammikuussa 2015 valtaan nousi kuningas Salman bin Abd al-Aziz

hänen velipuolensa Abdullahin kuoleman jälkeen. Pian vahvan aseman sai Salmanin poika Muhammad, josta tuli kruununprinssi kesäkuussa 2017. Näyttää siltä, että prinssi Muhammadin johdolla on tarkoitus tehdä sosiaalisia, taloudellisia ja uskontoinkin liittyviä uudistuksia.

Muhammad bin Salman on pyrkinyt lähestymään nuoria, internetissä aktiivisia muslimioppineita vanhemman oppineiston sijaan, ja hän on rajoittanut konservatiivisen ja pelätyn uskonnollisen poliisin valtuutuksia. Ilmapiiiri onkin muuttunut sallivammaksi. Esimerkiksi ”puutteista” naisten hunnuttautumisessa usein pelkästään huomautetaan mutta ei rangaista sakoin, vangitsemisin tai peräti ruoskimalla, kuten aiemmin oli tapana. Tällaisilla uudistuksilla on paljon kannatusta tavallisten kansalaisten keskuudessa. Jyrkän linjan uskonoppineita on pidätetty tai ohjeistettu puhumaan kunnioittavasti muista uskonnoista. Brittiläiselle *The Guardian* -lehdelle antamassaan haastattelussa Muhammad vakuutti palauttavansa Saudi-Arabian maltillisen islamin piiriin vuosikymmeniä kestäneen radikaalin vaiheen jälkeen. Hänen mukaansa radikalismi on johtunut siitä, että Saudi-Arabia on yrittänyt jäljitellä Iranin vuoden 1979 vallankumousta. Muhammad ei siis suinkaan johda radikalismia maan omista perinteistä kuten wahhabilaisuudesta.

Kuninkaan säädöksellä on myös ilmoitettu korkeista uskonoppineista koostuvan neuvoston perustamisesta. Neuvoston tehtävänä olisi esittää tulkintoja niistä *hadith*-teksteistä, joita käytetään perustelemaan väkivaltaa, tarkoituksena torjua sellaiset islamin tulkinnat, joihin esimerkiksi Isis on vedonnut oikeuttaakseen väkivaltansa. Hadithit ovat profeetta Muhammadin toiminnasta kertovia tekstejä, joista muodostuu *sunna* eli perimätieto Profeetan esimerkistä.

Prinssi Muhammadin ajamat uudistukset ovat Saudi-Arabian mittapuulla uskaliaita, eikä niiden onnistumisesta ole takeita. Toisaalta ei pidä ajatella, että Muhammadin uudistuksiin kuuluisi pyrkimys maan demokratisoimiseen. Itse asiassa ihmisoikeustilanne on viime vuosina huonontunut. On myös hyvin epätodennäköistä, että uudistukset johtaisivat wahhabilaisuuden painoarvon äkilliseen laskuun. Esimerkiksi korruptiosyytösten nojalla tehdyt laajat eliittiin kohdistuneet pidätykset on edelleen hyväksytetty perinteiseen tapaan maan korkeimmalla uskonnollisella elimellä.

Maan ulkopoliittikkakin käy parhaillaan läpi muutosta, sillä maasta on tullut vallanvaihdon myötä selvästi ulkopoliittisesti aktiivisempi. Kamppailu Irania vastaan on korostunut entisestään, mikä puolestaan

vahvistaa ”sektariaanisia” tulkintoja Iranin politiikan uskonnollisesta pohjasta (ks. luku 6). Muhammadin osin maltilliset kannanotot eivät ainakaan toistaiseksi ole heijastuneet ulkopoliittiseen kielenkäyttöön, pikemminkin päinvastoin.

Saudi-Arabian poikkeuksellisuus?

Lähi-idässä uskonto vaikuttaa huomattavasti sekä valtioiden sisä- että osin myös ulkopoliittikkaan. Libanonia lukuun ottamatta kaikista alueen valtioista löytyy valtionuskonto muodossa tai toisessa. Kansalaisuuden, kansallisuuden ja uskonnon väliset suhteet ovat läheiset. Uskonnolliset lakijärjestelmät – islamin šaria, juutalaisuuden halakha ja kristillisten kirkkojen kanoniset lait – vaikuttavat lähinnä perheoikeuden piirissä, joten avioliitto-, avioero- ja perintöoikeus noudattavat pääosin uskonnollisten lakien säädöksiä. Ainoastaan Turkissa on siviilivihkimys. Pääsääntöisesti uskonnonvapaus toteutuu suhteellisen hyvin mutta vapaus uskonnosta huonosti. Uskontoon perustuvilla puolueilla ja ryhmillä on Lähi-idässä huomattavasti vaikutusvaltaa, ja moderni uskonnollinen terrorismi 1970-luvulta alkaen on kehittynyt paljolti siellä. Uskonnollinen identiteetti on tärkeä tekijä poliittisten liittoutumien muodostumisessa, ja uskonto on toiminut monien poliittisten konfliktien syytykkeenä.

Lähi-idän maista uskonnon asema on korostuneinta Iranissa ja Saudi-Arabiassa. Kummassakin hallinnon tulee huolehtia, että uskonnollinen laki toteutuu. Merkittävää on se, että šaria kattaa periaatteessa kaikki lain osa-alueet mukaan luettuna rikoslain. Tuomarit Saudi-Arabian uskonnollisissa tuomioistuimissa ovat säilyttäneet osan autonomiastaan, eli he voivat tulkita uskonnollista lakia melko vapaasti.

Hallitsijan lähtökohtaisesti absoluuttista valtaa sitoo Saudi-Arabiassa se, että hän ei voi ainakaan periaatteessa toimia uskonnollisen lain vastaisesti ja hänen tulee konsultoida uskonnollista oppineistoa. Hallitsija kuitenkin nimittää ja palkkaa virallisen uskonnollisen oppineiston, kuten tuomarit ja muftit, joten se on sikäli valtion kontrollissa. Uskonnollisen oppineiston valta on paljolti epämuodollista. Saudi-Arabiassa ei esimerkiksi ole Iranin valvojinneuvostoon verrattavaa elintä, joka virallisesti tarkastaisi lainsäädännön yhteensopivuuden šarian kanssa. Uskonnollinen oppineisto on silti tärkeä painostusryhmä, ja siksi sen tuki on tärkeää erityisesti kiistanalaisissa kysymyksissä.

Kuninkaalla tai kuningassuvulla ei ole varsinaista uskonnollista asemaa, vaikka kuninkaalla onkin uskonnollisia arvonimiä. Kuningas edustaa perinteistä ”sulttaanin” valtaa, joka perustuu siihen, että hän suojelee muslimeita ja islamin pyhiä paikkoja sekä ylläpitää uskonnollista lakia. Mikäli kuningas ei niin tee, hän menettää valtansa oikeutuksen. Toisin kuin Iranin korkein johtaja, kuningas ei ole uskonoppinut eikä tee itsenäisesti uskontoon pohjautuvia päätöksiä. Uskonnollinen ja poliittinen valta on siis osin erotettu toisistaan, joten sikäli Saudi-Arabia ei ole teokraattinen valtio. Uskonnon harjoittamista ja vähemmistöuskontojen uskonnonvapautta kuitenkin rajoitetaan poikkeuksellisen paljon. Jokaisen kansalaisen tulee olla muslimi, ja muiden uskontojen julkinen harjoittaminen on kiellettyä. Tämä koskee myös šiialaisuutta, jonka julkista harjoittamista on laajalti rajoitettu.

Uskontoa käytetään myös apuna oikeuttamaan ulkopolitiikkaa, ja toisaalta hallinnon on vaikea toteuttaa politiikkaa, joka tulkitaan uskonnon vastaiseksi. Tästä kertoo muun muassa se kritiikki, joka nousi kuninkaan hyväksytyä yhdysvaltalaisen sotilaiden sijoittamisen maahan. Saudi-Arabian historiasta ja islamin pyhimpien paikkojen hallinnasta nouseva arvovalta tarjoaa mahdollisuuden mobilisoida muslimeita maan sisällä ja laajalti islamilaisessa maailmassa. Afganistanin jihad 1980-luvulla on tästä tunnetuin esimerkki. Useimmiten Saudi-Arabia on kuitenkin käyttänyt arvovaltaa ja rahaa siihen, että konservatiivisesta ja epäpoliittisesta uskonnollisuudesta tulisi hallitseva islamin muoto Lähi-idässä ja laajemmin koko islamilaisessa maailmassa. Siksi maa on usein tukenut sekulaareja hallintoja niiden pyrkimyksissä tukahduttaa radikaalit ja kumoukselliset islamin muodot.

7 USKONTO VALLANPITÄJIEN TUKENA JA RAJOITTAJANA: WAHHABILAISUUS JA KUNINGASHUONE SAUDI-ARABIASSA

1. Commins 2009, 3.
2. Commins 2009, 18–19.
3. Commins 2009, 44–; al-Rasheed 2010, 37–46.
4. Atawneh 2009, 724–728; Commins 2009, 115.
5. Zubaida 2005, 153–154.
6. Commins 2009 104–105, 108, 113–114; Atawneh 2009, 728–730; Wilson & Graham 1994, 26; Bligh 1985;
7. Commins 2009, 105, 108, 110–111.
8. Bligh 1985, 38–39; Commins 2009, 112; Wilson & Graham 1994, 26–27; Atawneh 2009, 730–731.
9. Commins 2009, 114–118, Zubaida 2003, 153–156.
10. Atawneh 2009, 733.
11. Commins 2009, 106.
12. al-Rasheed 2010, 168; Korany & Fattah 2008, 356.
13. Brown 2012.
14. Korany & Fattah 2008, 345; Hinnebusch 2003, 131.
15. Korany & Fattah 2008, 363; Matthiesen 2015.
16. Korany & Fattah 2008, 346.
17. Gause 2002, 196–197.
18. Termi viittaa Mekan Suureen moskeijaan (*al-Masjid al-haram*) ja Medinan Profetan moskeijaan (*al-Masjid al-nabawi*).
19. Commins 2009, 4; 150–153, 190–191; Matthiesen 2015; Gause 2002, 198.
20. Gause 2002, 198; Commins 2009, 152–153, 192–193; Mandaville 2009, 180; Korany & Fattah 2008, 358.
21. Commins 2009, 174.
22. Coll 2004, 261–262, 277.
23. Hinnebusch 2003, 132; Gause 2002, 203.
24. Korany & Fattah 2008, 378–380; Gause 2002, 197; Commins 2009, 169–171.
25. Commins 2009, 176–177.
26. Commins 2009, 175, 185; Delong-Bas 2005, 203–204, 256–265.
27. Delong-Bas, 2005, 266–271.
28. al-Rasheed 2010, 225–226.
29. Matthiesen 2015.
30. Korany & Fattah 2008, 359; al-Rasheed 2010, 223–224; Matthiesen 2015.
31. Matthiesen 2015; al-Rasheed 2017.
32. Matthiesen 2015; Lacroix 2014; al-Rasheed 2014, 373.
33. al-Rasheed 2014, 378; Lynch 2016, 157.
34. al-Rasheed 2014, 375–376; Pierret 2016, 146–150.